

Katarzyna Kaczmarek
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski
ORCID 0000-0001-8818-7823

O poglądach społeczno-politycznych Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej

On Stefania Laudyn-Chrzanowska's social and political views

Streszczenie

Przyznanie pełni praw wyborczych dla kobiet na mocy dekretu wydanego przez Józefa Piłsudskiego 28 listopada 1918 r. stanowiło rezultat aktywnej działalności niepodległościowej kobiet w czasie zaborów. Kobiety aktywnie uczestniczyły w walkach zbrojnych o wyzwolenie spod całkowitej zależności państw zaborczych, prowadząc równocześnie działalność konspiracyjną. Szanse na większy udział kobiet na scenie politycznej nie zostały w pełni wykorzystane ze względu na konserwatywne poglądy panujące w polskim społeczeństwie sprowadzające kobietę jedynie do roli żony i matki. Pomimo że działania organizacji kobiecych skupiały się na wzmocnieniu świadomości kobiet o ich równorzędnej pozycji wobec mężczyzn oraz pobudzaniu ich aspiracji zawodowych, pomniejszały istotną kwestię ich udziału w życiu politycznym. Najszerzej działającą organizacją, dla której podstawowym zadaniem było uświadomienie polityczne kobiet bez względu na ich pochodzenie i status społeczny, była katolicka organizacja – Narodowa Organizacja Kobiet. Założona została w 1919 r., a jedną z jej działaczek była Stefania Laudyn-Chrzanowska – pisarka, publicystka oraz działaczka społeczna urodzona 2 stycznia 1872 r. w Mohylewie, zmarła 18 lutego 1942 r. w Zakopanem. Dzięki szerokiej aktywności oraz dorobkowi literackiemu przyczyniła się do wzrostu świadomości Polaków o sytuacji polityczno-społecznej na ziemiach polskich i na świecie. Mieszkała w Rosji, gdzie studiowała i zajmowała się działalnością społeczną. Po śmierci męża w 1908 r. wyjechała do Stanów Zjednoczonych, gdzie doświadczywszy życia w kapitalistycznej rzeczywistości, uświadomiła sobie, że działanie na rzecz równouprawnienia kobiet nie spowoduje rozwiązania problemów współczesnego świata. Twierdziła, że jedynie silnie zorganizowany i zjednoczony naród o zakorzenionej głęboko wierze chrześcijańskiej ma możliwość przeciwdziałać wszelkim problemom społeczno-politycznym. W przedstawionych rozważaniach odwoływała się do nauki papieskiej, uwzględniając doktrynę reprezentowaną przez Leona XIII i Piusa XI. Podzielała postulaty nauki papieskiej szczególnie w kwestii władzy, pracy i własności. W 1922 r. powróciła do Polski i zamieszkała w Zakopanem, gdzie zajmowała się publicystyką społeczną.

Słowa kluczowe

prawa wyborcze, równouprawnienie, naród, kapitalizm, bolszewizm

Abstract

Granting full electoral rights to women by virtue of a decree issued by Józef Piłsudski on November 28, 1918 was the result of women's active independence activities during the partitions. Women were

actively participating in armed struggle for liberation from the total dependence on the partitioning powers, conducting conspiracy activities. The opportunities of a stronger involvement of women on the political scene were not fully exploited due to the conservative views predominating in the Polish society, treating women only as wives and mothers. Although women's organizations focused on increasing women's awareness of their equal position in relation to men and stimulating their professional aspirations, they understated the relevant issue of their participation in political life. A prominent organization whose basic task was to increase women's political consciousness, regardless of their origin and social status, was a Catholic organization - National Women's Organization, founded in 1919, in which one of the activists was Stefania Laudyn - Chrzanowska, who was born on January 2, 1872 in Mohylew and died on February 18, 1942 in Zakopane. In her professional career Laudyn devoted herself to writing, journalism and social activities. Thanks to the broad activity and literary achievements, she contributed to the increase of awareness of the political and social situation in Poland and in the world. She lived in Russia, where she studied and was involved in social activities fighting discrimination of the Polish population. After her husband's death in 1908, she moved to the United States, where – as a consequence of the experience of living in the capitalist reality – she came to the conclusion that working towards the equality of women would not solve the problems of her contemporary world. She concluded that only a strongly organized and united nation with deeply rooted Christian faith was able to deal with all socio-political problems. In the presented considerations, she had regard to the doctrine represented by Leo XIII and Pius XI, especially in matters of power, work and property. In 1922 she returned to Poland and settled in Zakopane, where she devoted herself to social journalism.

Keywords

electoral rights, equality, nation, capitalism, bolshevism

Przedmiotem artykułu będzie przedstawienie myśli polityczno-prawnej jednej z zapomnianych dziś działaczek ruchu narodowo-demokratycznego i prekursorok feminizmu polskiego Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej. Analizując zawartość merytoryczną tekstów jej autorstwa, jak też techniki badawcze zastosowane przez nią w celu ukazania współczesnych problemów społeczno-politycznych, wyraźnie zauważyć można nawiązania do historii. Laudyn-Chrzanowska podejmowała bowiem stale próby odpowiedzi na pytania dotyczące źródeł badanego przez nią zjawiska. Omawiając daną organizację, instytucję sięgała do przyczyn oraz celowości jej powstania. Twierdziła, że wszelkie normy, zwyczaje, instytucje to elementy ukształtowane w konsekwencji dynamicznego rozwoju dziejowego. Poszukiwała związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy zdarzeniami z przeszłości a sytuacją terażniejszą. Szczególnie z tego powodu Laudyn zdawała się być świadoma przełomowości wydarzeń mających miejsce za jej życia. To historia dostarczała jej materiałów do przedstawianych wniosków i hipotez. Dlatego też w artykule zastosowałam historyczno-prawną metodę badawczą, która najtrafniej oddaje spojrzenie Laudyn na ówczesne procesy społeczno-polityczne, kwestie ustrojowe i prawne. Celem pracy będzie zatem opisanie podstawowych elementów myśli społecznej i politycznej Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej i przywrócenia jej dociekań pamięci współczesnym.

„Dusza kobiety bliższa jest [...] duszy narodu, rasy. [...] w ciszy domowych Ognisk [...] mniej stykamy się z życiem, z zamętem jego i niwelującym działaniem czasu. Dlatego w nas, być może, silniej niż w braciach naszych i mężach i synach przechowały się w czystości [...] narodowe Ideały”

Stefania Laudyn-Chrzanowska

1. Sytuacja społeczno-polityczna kobiet w czasach zaborów i po odzyskaniu niepodległości w 1918 r.

Pomimo że w czasie zaborów kobiety były pozbawione praw politycznych i nie miały możliwości zajmowania stanowisk w administracji państwowej, w swojej aktywności skupiały się na działalności patriotycznej¹. Kobiety czynnie uczestniczyły w próbach wyzwolenia narodowego, czego wyrazem było przede wszystkim czynne uczestnictwo w walkach podczas powstania styczniowego w latach 1863–1864 r. W czasie zagrożenia narodowych wartości zdolne były poświęcić swoje życie, masowo podejmując działania niezależnie od wieku czy stanu. W czasie powstania angażowały się jako sanitariuszki, łączniczki. Kobiety udzielały się w organizacjach charytatywnych wspierających rodziny osób poległych i zesłanych na Syberię oraz opiekujących się rannymi podczas bitew. Jedną z wielu uczestniczek walczących w powstaniu była 19-letnia Lucyna Żukowska, która walczyła pod Bodzentynem i Kunowem pod dowództwem generała Mariana Langiewicza².

W kolejnych latach zwiększenie liczby podejmowanych przez kobiety inicjatyw w sferze publicznej było spowodowane wydarzeniami rewolucyjnymi rozpoczętymi w 1905 r. i skierowanymi przeciwko absolutyzmowi w Rosji oraz I wojną światową. Kobiety brały przede wszystkim udział w działalności konspiracyjnej oraz w strajkach robotniczych. Kobiety włączyły się również w działania Polskiej Organizacji Wojskowej³. Podczas I wojny światowej kobiety uczestniczyły w działaniach wspierających

---

¹ Nierówność kobiet i mężczyzn przejawiała się na wielu płaszczyznach. Jednakże najsilniej wyrażała się w prawie cywilnym. Kodeks Napoleona w I poł XIX w. objął bardzo dużą część Europy, która znalazła się pod dominacją francuską. Kodeks po upadku Napoleona stanowił wzorzec dla prawodawstwa Królestwa Polskiego, gdzie w zmodyfikowanej formie obowiązywał przez cały okres zaborów. Zawierał ograniczenia praw kobiet co do dysponowania majątkiem, zamieszkania, opieki nad dziećmi, osobowości prawnej, utrzymywał przewagę ojca i męża w rodzinie. Kodeks niemiecki także zachowywał ograniczenia prawne kobiet, podobnie jak kodeks austriacki. W Galicji Konstytucja z 1867 r. oraz towarzyszące jej ustawy stanowiły potwierdzenie dotychczasowego stanowiska, iż kobiety nie powinny brać udziału w życiu politycznym. Ustawa o stowarzyszeniach z listopada 1867 r. przewidywała, że obcokrajowiec, kobieta, małoletni nie mogą być przyjęci do stowarzyszenia politycznego. Dlatego też kobiety tworzyły oficjalnie organizacje o charakterze oświatowym, kulturalnym, dobroczynnym, aby nie powodować kolizji z prawem.

² E. Sadyńska, *Kobiety w Powstaniu Styczniowym*, <http://www.mysl-polska.pl/763> [dostęp.01.2016].

³ Polska Organizacja Wojskowa (POW) – organizacja o tajnym charakterze, została utworzona w 1914 r. w Warszawie z inicjatywy Józefa Piłsudskiego. POW brała udział między innymi w walkach o Lwów.

dostawę żywności oraz opiekę zdrowotną dla członków rodzin oraz najbliższych osób z lokalnej społeczności. Pracowały również w Komitetach Obywatelskich na terenach miast, gdzie były odpowiedzialne za dożywianie ubogich mieszkańców. Prowadziły ponadto placówki zajmujące się pośrednictwem pracy⁴.

Dzięki aktywnej walce o niepodległość, wysiłkom oraz udziałowi w konspiracji politycznej w czasie zaborów kobiety uzyskały prawa wyborcze po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie po 123 latach w 1918 r.⁵

W społeczeństwie funkcjonował w dalszym ciągu stereotyp sprowadzający kobiety do roli żony i matki wykonującej obowiązki domowe. Pomimo że w okresie międzywojennym korzystały z czynnego prawa wyborczego, ich udział w kampaniach wyborczych nie był znaczny, na co wskazuje mała liczba zdobytych mandatów w kolejnych kadencjach parlamentu. Jedną z głównych przyczyn tej sytuacji była niedostateczna aktywność polityczna środowisk kobiecych oraz brak ich wewnętrznej organizacji, co nie pozwoliło w pełni wykorzystać przyznanej im pełni praw. Organizacje kobiece skupiały się głównie na podniesieniu statusu materialnego kobiet, umocnieniu przekonania o równorzędnej pozycji kobiet i mężczyzn oraz pobudzaniu ich aspiracji zawodowych, pomijając problemy życia politycznego. Kobietom w Polsce brakowało świadomości tego, jak ważną rolę odgrywały polskie parlamentarzystki w walce o faktyczne równouprawnienie płci. Kobiety nie zdawały sobie sprawy z istotnej roli przyznanych im praw wyborczych, ich nowej pozycji społecznej, jak też całokształtu sytuacji geopolitycznej w Polsce, a tym bardziej na świecie⁶.

Ruch emancypacji kobiet stanowił wyzwanie na przełomie XIX i XX w. głównie ze względu na istotną różnicę poglądów, wizji ścierających się wzajemnie modeli emancypacji. Emancypacja rozważana jest głównie na tle kultury i polityki. Przyznanie kobietom prawa głosu w wyborach stanowiło dla nich możliwość wejścia do wspólnoty politycznej, a tym samym podejmowania akcji dotyczących ich losów. Poszczególne organizacje, stowarzyszenia i ich aktywistki różniły się pod względem podejścia do nowoczesnych, współczesnych im ideologii (w tym głównie kapitalizmu, socjalizmu), wi-

⁴ M. Dajnowicz, *Emancypantki. Ruchy kobiece i II Rzeczpospolita*, <https://teologiapolityczna.pl/emancypantki-czyli-jak-ruchy-kobiece-uksztaltowaly-ii-rp> [dostęp. 05.11.2018]

⁵ Wprowadzenie praw wyborczych dla kobiet nastąpiło 28 listopada 1918 r. na mocy dekretu Tymczasowego Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego. Postanowienia dekretu potwierdzono w art. 96 Konstytucji Marcowej z 1921 r., który stanowił, że wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Przyjęło się uważać, że emancypantki w Polsce nie wywalczyły dla kobiet praw wyborczych, a jedynie je otrzymały „w prezencie” wraz z odzyskaniem niepodległości przez Polskę. Stanowisko to niesłusznie argumentowano tym, że kobiety w Polsce znajdowały się w zupełnie odmiennej sytuacji niż obywatelki Wielkiej Brytanii czy Francji, gdzie rzeczywiście podjęto szerokie działania aktywistyczne. Kobiety podjęły starania o szersze prawa dla kobiet już w latach 90. XIX w. pod zaborami. Kobiety walczyły o zachowanie narodowej tożsamości, a także organizowały tajną oświatę w języku polskim.

⁶ A. Chojnowski, *Aktywność kobiet w życiu politycznym*, [w:] A. Żarnowska, A. Szwarz (red.), *Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej*, DiG Warszawa 2000, s. 12–13.

zji dotyczących miejsca i roli kobiet w polityce, postrzegania konsekwencji wydarzeń politycznych czy też stanowiska wobec religii i Kościoła. Katolicki solidaryzm społeczny, feminizm i działania nakierowane na uzyskanie niepodległości stanowiły trzy równoległe strategie dążenia do równouprawnienia kobiet⁷.

Najszerzej działającą organizacją mającą na celu osiągnięcie równouprawnienia oraz zwiększenie świadomości Polek co do ich nowej pozycji w społeczeństwie była Narodowa Organizacja Kobiet – jedna z organizacji katolickich powstała w 1919 r. po przekształceniu z Narodowej Organizacji Wyborczej Kobiet oficjalnie popierającej encyklicę i apelującej o udział kobiet w pierwszych wyborach do Sejmu Ustawodawczego 26 stycznia 1919 r.

Członkinie Narodowej Organizacji Kobiet (NOK) uważały wprawdzie swą organizację za polityczno-społeczną, jednak w przeciwieństwie do jej prekursorki nie traktowały jej jako typowego stronnictwa politycznego. Twierdziły wręcz, że chcą zachować całkowitą niezależność od bezpośredniej polityki oraz że w odróżnieniu do każdego innego stronnictwa politycznego ich celem nie jest dążenie do osiągnięcia bezpośredniej władzy. W deklaracji z 1922 r. wyraźnie zastrzegają, iż nie podporządkowują się żadnemu ze stronnictw, a jedynie będą wspomagać działalność tych organizacji, które swoją aktywność opierają na zasadach chrześcijańskich, demokratycznych i narodowych oraz na pierwszym planie stawiają ochronę dobra Polski jako całości ponad wszelkie interesy klasowe oraz osobiste. Podkreślano, że do podstawowych zadań organizacji powinno należeć uświadczenie polityczne kobiet, bez względu na ich pochodzenie i status społeczny, co dawało przede wszystkim szansę na ich aktywne uczestnictwo w życiu publicznym⁸.

Jedną z najważniejszych, lecz dziś zapomnianych aktywistek Narodowej Organizacji Kobiet, była Stefania Laudyn-Chrzanowska, urodzona 2 stycznia 1872 r. w Rohaczewie koło Mohylewa na terenie dzisiejszej Białorusi w rodzinie nauczycielskiej. Zmarła 18 lutego 1942 r. w Zakopanem. Poświęciła się przede wszystkim działalności społecznej, publicystyce i pisarstwu, przyczyniając się do wzrostu świadomości Polaków przede wszystkim co do ich sytuacji politycznej.

Publikowała w prasie liczne artykuły, dotyczące głównie tematyki społecznej i historycznej. Jej pełne refleksji i zideologizowane teksty odnosiły się głównie do aktualnej sytuacji geopolitycznej w Polsce i na świecie.

---

⁷ M. Gawin, *Spór o równouprawnienie kobiet (1864–1919)*, Neriton, Warszawa 2015, s. 12–14.

⁸ *Statut Stowarzyszenia Narodowa Organizacja Kobiet*, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dokumenty Życia Społecznego, 30 VI 1921, k. 3, 10–11.

2. Stefania Laudyn-Chrzanowska jako zwolenniczka emancypacji kobiet

Początkowe lata życia Laudyn przypadły na okres rozkwitu epoki pozytywizmu i rozwoju ruchu emancypacyjnego w XIX w., w którym najaktywniejszymi działaczkami zaangażowanymi w proces emancypacji kobiet były przede wszystkim Eliza Orzeszkowa, Maria Konopnicka czy Maria Rodziewiczówna. Eliza Orzeszkowa dużo uwagi poświęciła reformie obyczajowej oraz kwestii rodziny. Uznała, że macierzyństwo, małżeństwo, rodzina stanowią najbardziej powszechne doświadczenie dla kobiety, ponieważ to rodzina jest pierwszym środowiskiem, gdzie człowiek uczy się budowania relacji międzyludzkich, a małżeństwo winno być oparte na równości kobiety i mężczyzny. Pomimo że początkowo Orzeszkowa odnosiła się obojętnie do zorganizowanego ruchu kobiecego, to wydarzenie z 1906 r., kiedy endecji udało się wprowadzić swoich reprezentantów do Dumy Rosyjskiej, pozwoliło jej odczuć sens walk o prawa wyborcze kobiet i zrozumieć, że jedną z najpilniejszych kwestii było dopuszczenie kobiet do samorządów⁹.

Z kolei Maria Konopnicka utrzymywała kontakty z wieloma stowarzyszeniami kobiecymi przez cały okres pracy pisarskiej, między innymi z Czytelniami dla Kobiet, Towarzystwem Pomocy Naukowej dla Dziewcząt im. J.I. Kraszewskiego, nielegalną trójzaborową organizacją Koło Kobiet Korony i Litwy. Konopnicka dzięki przyjaźni z Marią Dulębianką weszła w krąg feministek lwowskich. Była główną redaktorką tygodnika „Świt”¹⁰. W latach 90. XIX w. we Lwowie powstał „Ster” – czasopismo poświęcone prawom kobiet, którego wydawanie Konopnicka kontynuowała w Warszawie¹¹.

Biorąc pod uwagę całokształt twórczości Laudyn, na pierwszy plan wysuwa się jej przemiana ideowa od zwolenniczki emancypacji kobiet do działaczki narodowo-katolickiej. Zarówno jej postawę, jak też charakter wypowiedzi ukształtowały przede wszystkim gwałtowne procesy historyczne i społeczne zachodzące w tamtym czasie na świecie. Duży wpływ na jej twórczość miały także doświadczenia osobiste, związane z rozczarowaniem sytuacją powojenną w Europie oraz wyjazdem do Stanów Zjednoczonych, gdzie miała okazję obserwować różne oblicza kapitalizmu. Osobowość oraz światopogląd Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej ukształtowały się także pod wpływem osób z jej najbliższego otoczenia, a w szczególności jej męża, Kazimierza Laudyna, którego

---

⁹ M. Gawin, *Spór...*, s. 41, 44, 50. Eliza Orzeszkowa przyczyniła się swoją działalnością do powstania pierwszej fali feminizmu. Jej typowy dla polskiego pozytywizmu program emancypacji kobiet został przejęty i zmodyfikowany przez młodsze pokolenie kobiet identyfikujących się z ruchem feministycznym. Orzeszkowa i Konopnicka były patronkami i punktami odniesienia dla programu i działalności kobiecych organizacji, które z czasem nabierały chrześcijańsko-demokratycznego, feministycznego charakteru.

¹⁰ Czasopismo „Świt” miało wypełnić pewną lukę pomiędzy „Bluszczem”, adresowanym do masowej publiczności mieszczańskiej, a pismami kierowanymi do ludu.

¹¹ M. Gawin, *Spór...*, s. 73.

uważała za oddanego patriotę i któremu poświęciła dramat *Umęczone Orły 63 roku*. W latach szkolnych Kazimierz Laudyn był uczestnikiem powstania styczniowego, więzieniem na Syberii, następnie mieszkał w Rosji przez wiele lat. W dziele *Prawo powszechności, dług jednostki* Laudyn opisała jego działalność zawodową związaną z zakładaniem sklepów polskich w Irkucku, w których zatrudniał innych wygnańców. Był również przedstawicielem fabryki igieł w Likśnie na cały teren Rosji. W czasie, gdy mieszkał w Moskwie, poświęcił się działalności społecznej, skupiając wokół siebie tamtejszą Polonię oraz młodzież akademicką. Swoje ostatnie oszczędności przeznaczył na zbudowanie schroniska dla kobiet – byłych nauczycielek¹².

Laudyn utrzymywała również bliskie kontakty z Kamilą i Adelą Korsak, siostrami skazanymi na zesłanie po udziale w powstaniu styczniowym¹³.

W 1895 r. w wieku 23 lat, jako zwolenniczka idei emancypacji kobiet, opublikowała dramat *Zmarnowane życie* traktujący o nieszczęśliwym i nieodpowiednio dobranym małżeństwie¹⁴. Studiowała na Uniwersytecie w Moskwie. Tam też działała w jednej z parafii przy Kościele św. Piotra i Pawła. W Moskwie założyła również Związek Kobiet Polskich, którego głównym celem było podniesienie „poziomu moralnego” w świecie. Swoją działalność zawsze skupiała na sprawach edukacji oraz podnoszenia poziomu świadomości politycznej rodaków¹⁵.

W imieniu polskich kobiet dyskryminowanych ze względu na płeć i przynależność narodową apelowała do Rosjanek o aktywne włączenie się w politykę oraz o pomoc w ciężkiej sytuacji polskich rodzin¹⁶.

W latach 1904–1910 publikowała artykuły w czasopiśmie „Ruś”, skupiając się w nich na trudnej sytuacji Polaków, domagając się przyznania im autonomii politycznej, uznania podstawowych swobód i zakazu dyskryminacji w życiu społeczno-politycznym¹⁷.

Laudyn postulowała konieczność przyznania jak największej wolności społecznej dla ludności polskiej w Rosji i uznania ich odrębności narodowej i kulturowej¹⁸.

W listach politycznych publikowanych w czasopiśmie „Ruś” pod pseudonimem Polka Laudyn odnosiła się do powstałego na początku XIX w. ruchu panslawistycznego, którego głównym celem było zjednoczenie polityczne, gospodarcze oraz kulturalne Sło-

---

¹² S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo Powszechności Dług Jednostki*, Nakładem Autorki, Zakopane 1933, s. 127–128.

¹³ M. Bednarczuk, *Kobiety w kręgu prawicy międzywojennej, idee, sylwetki*, Alinea, Wrocław 2012, s. 76.

¹⁴ M. Bednarczuk, *Życie i pisanie (dla wspólnoty): Käthe Schirmacher i Stefania Laudyn Chrzanowska, między feminizmem a nacjonalizmem*, „Prace Polonistyczne” 2017, seria LXXII.

¹⁵ M. Bednarczuk, *Kobiety w kręgu...*, s. 76.

¹⁶ M. Bednarczuk, *Życie i pisanie...*, s. 145.

¹⁷ List szósty z 8–19 marca 1905 r., [w:] S. Laudyn-Chrzanowska, *Kwestia Polska i inne*, Warszawa 1908; *Listy polityczne Polki*, drukowane w gazecie „Ruś” od 1(14) października 1904 r. do 10(24) listopada 1907 r., s. 62.

¹⁸ List siódmy z 31 stycznia 1907 r., [w:] S. Laudyn-Chrzanowska, *Kwestia Polska...*, s. 72

wian. Wspominała o powstałym w 1901 r. w Krakowie Klubie Słowiańskim, którego założycielem był Profesor Marian Zdziechowski¹⁹. Klub skupiał nauczycieli, pisarzy, a głównym celem jego aktywności było kształcenie w zakresie kultury i obyczajów krajów słowiańskich. Laudyn wyrażała pochwałę dla szerokiej działalności klubu, która doprowadziła między innymi do nawiązania kontaktu z pozostałymi krajami słowiańskimi pomimo niesprzyjających okoliczności społeczno-politycznych na zniewolonych ziemiach polskich w początku XX w.²⁰

Według Laudyn kobieta, spełniając rolę matki, powinna wychowywać młode pokolenie w duchu wartości narodowych. Wychowywanie przyszłego pokolenia było bardzo ważnym zadaniem kobiety. Stanowiło to podstawę odpowiedniego kształcenia przyszłego dorosłego i dojrzałego obywatela. Kobieta powinna przekazywać miłość do historii i tradycji Polski²¹.

Stefania Laudyn należała również do Lwowskiego Związku Równouprawnienia Kobiet²².

3. Pobyt Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej w Stanach Zjednoczonych (1908–1922) – odwrót ku nurtowi narodowo-katolickiemu

W 1908 r. Stefania Laudyn po śmierci swego męża Kazimierza Laudyna postanowiła wyjechać do Stanów Zjednoczonych, gdzie w 1910 r. objęła redakcję „Głosu Polek”, czasopisma wydawanego przy Związku Polek w Ameryce²³, czyniąc z niego następnie niezależny tygodnik.

Pod redakcją Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej, na łamach „Głosu Polek” publikowano informacje dotyczące życia codziennego Polonii amerykańskiej w Chicago. Jed-

¹⁹ Profesor Marian Zdziechowski urodzony w 1861 r. w Rakowie, zmarły w 1938 r. w Wilnie. Prof. M. Zdziechowski był historykiem literatury, filologiem. Jako profesor objął kierownictwo katedry filologii słowiańskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 1925–1926 był Rektorem Uniwersytetu Stefana Batorygo w Wilnie oraz założycielem Unii Narodowo-Państwowej w 1922 r. Zajmował także stanowisko Prezesa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1933–1938. W swojej działalności zajmował się również publicystyką. Został zapamiętany również jako rzecznik porozumienia polsko-ukraińskiego.

²⁰ List szósty z 8–19 marca 1905 r..., s. 56.

²¹ M. Bednarczuk, *Kobiety w kręgu...*, s. 270–271.

²² Lwowski Związek Równouprawnienia Kobiet został założony w 1908 r. pod przewodnictwem nauczycielki i pisarki Zofji Strzetelskiej-Grynbergowej. Związek ten był jedną z najaktywniejszych organizacji ruchu kobiecego na ziemiach polskich. Organizacja ta przystąpiła do Międzynarodowej Federacji Związków Równouprawnienia Kobiet podczas Kongresu w Budapeszcie w 1913 r., co pozwoliło na szersze działania na arenie międzynarodowej.

²³ Związek Polek w Ameryce był największą kobiecą organizacją kulturalno-oświatową, ubezpieczeniową wśród polonii amerykańskiej. Został założony w 1899 r. i miał siedzibę w Chicago. Związek działał na rzecz rozwoju oświaty polonijnej w USA, skupiał się także na szerzeniu polskiej kultury. Działalność związku poświęcona była również emancypacji kobiet. Związek współtworzył Kongres Polonii Amerykańskiej i organizował pomoc dla Polaków w czasie I i II wojny światowej oraz zwracał się do administracji amerykańskiej o pomoc przy budowie niepodległego państwa polskiego.

nakże najwięcej uwagi poświęcono ówczesnej sytuacji politycznej i społecznej na terenach polskich. Duża część poszczególnych numerów była poświęcona problemom społecznym i politycznym, jakie pojawiały się w kraju, zarówno przed, jak i po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r.²⁴

W wydaniu z 12 sierpnia 1920 r. apelowano do rządu amerykańskiego z prośbą o wyasygnowanie odpowiednich środków przeznaczonych na rozwiązanie ciężkiej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce²⁵.

W jednym z wydań „Głosu Polek” przedstawiono ciężką sytuację Polaków na Syberii na skutek działań wojennych podczas rosyjskiej wojny domowej²⁶. Ocaleni Polacy, którzy zdołali uciec wagonami przed oddziałami radzieckimi przedzierającym się przez Ural w 1919 r., przebywali następnie w bardzo ciężkich warunkach na Syberii. W artykule odnoszącym się do sytuacji Polaków przedstawiono relację lekarza Jakóbkiewicza, delegata Polonii syberyjskiej, który zwracał uwagę na trudną sytuację dzieci na dalekim wschodzie Rosji. Przekazał apel ich matek z prośbą o wsparcie dla wymęczonych głodem i niską temperaturą dzieci. Oprócz podstawowych kwestii, takich jak zapewnienie godnego przeżycia, Jakóbkiewicz zwracał również uwagę na potrzebę zapewnienia dzieciom odpowiedniej edukacji. Apelowano do wszelkich pozostałych organizacji, zrzeszeń w USA o zwrócenie się do rządu amerykańskiego o zgodę na transport ludności z dalekiego wschodu Rosji do Stanów Zjednoczonych²⁷.

Apelowano o wzajemną jedność, współpracę i pojednanie się Polaków w imieniu wspólnego interesu narodowego. Podkreślano, że jedynie powszechna zgoda może wytworzyć odpowiednią siłę do walki przeciwko zaborcom²⁸.

Na łamach „Głosu Polek” publikowano również materiały odnoszące się do sytuacji w pozostałych państwach, między innymi artykuły dotyczące sytuacji kobiet na świecie²⁹.

Laudyn podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych, gdzie przebywała do 1922 r., obserwowała tamtejszy ustrój gospodarczy – kapitalizm, niejednokrotnie trafnie wyliczając jego negatywne strony. Argumentując swoje stanowisko, przytaczała poglądy Pre-

---

²⁴ Redaktorzy artykułów w swoich tekstach budzili nadzieję na odzyskanie niepodległości przez Polskę. Publikowane artykuły były bliskie idei „ku pokrzepieniu serc”, wzbudzając ducha walki o wyzwolenie ojczyzny. Dla wyróżnienia kultury polskiej zamieszczano również fragmenty utworów literackich polskich pisarzy, w częściach zamieszczano między innymi utwór Elizy Orzeszkowej *Pieśń przerwana*, a także odwoływano się do tekstów Zygmunta Krasińskiego.

²⁵ A. Wyczółkowska, *Rezolucya obecnej chwili*, „Głos Polek” 12 sierpnia 1920, nr 33, Chicago–Illinois, s. 1.

²⁶ Wojna domowa w Rosji została rozpoczęta w 1917 r. na skutek zamachu stanu na władzę państwową dokonanego przez bolszewików. Działania wojenne trwały do 1922 r.

²⁷ I. Pobóg, *Na ratunek dzieci polskich na dalekim wschodzie*, „Głos Polek” 12 sierpnia 1920, nr 33 Chicago–Illinois, s. 3.

²⁸ A. Wyczółkowska, *O jedności narodowej w stosunku do obecnej chwili*, „Głos Polek” 12 sierpnia 1933, nr 33, Chicago, s. 2.

²⁹ M. Bednarczuk, *Życie i pisanie...*, s. 148.

zydenta Uniwersytetu Columbia M. Murray'a Butlera, który stawiał fundamentalne pytanie: „Czy nędzny, wewnętrznie rozdarty, ten świat zamętu powojennego, czyliż może uchodzić za ostateczne uwieńczenie wszystkich pragnień i wszystkich wysiłków naszych przodków?” Butler twierdził tym samym, że zanikły wszelkie zasady piękna moralnego oraz troska o dobro społeczeństwa. Dodał, że ludzie powołują się na te hasła jedynie w celu zaspokojenia swoich interesów. Twierdził, że I wojna światowa przyniosła ze sobą bardzo negatywne konsekwencje w kwestii moralności jednostki, kierując cywilizację ku upadkowi. Słowa Butlera niemal idealnie pokrywają się ze spostrzeżeniami Laudyn na temat obrazu współczesnego jej świata, szczególnie w kwestii słabnącego poziomu moralnego wśród społeczeństw kapitalistycznych³⁰.

Stefania Laudyn jako przeciwniczka kapitalizmu stanowczo negowała doktrynę reprezentowaną przez Adama Smitha, a wraz z nią egoistyczne pojmowanie kwestii działania jednostki kierującej się jedynie chęcią zysku. Równocześnie była jednak nieufna wobec doktryn socjalistycznych głoszących wszechwładzę państwa we wszystkich dziedzinach życia społeczeństwa³¹.

Laudyn, wyjeżdżając do USA, nie знаła tam prawie nikogo. Przyjaźniła się ze Stefanią Chmielińską, działaczką Polonii w USA. To właśnie Stefania Chmielińska założyła Towarzystwo Związek Polek w Ameryce, które następnie w 1899 r. przekształciła w największą polonijną organizację kobiet – Związek Polek w Ameryce, tworząc jednocześnie jego organ prasowy – tygodnik „Głos Polek”, którego pierwszą redaktorką została Stefania Laudyn. Pomimo że szybko osiągnęła sukces na drodze zawodowej obejmując redakcję czasopisma, czuła się bardzo zmęczona trudami życia na emigracji, co wyraziła w liście otwartym do Marii Curie-Skłodowskiej³²: „[...] wbrew wszystkiemu szłaś... Łamałaś przeszkody i opór życia. Opuściłaś kraj rodzinny i w tęsknocie żrącej weszłaś samotna [...] na wielkie groźne drogi świata”³³.

Obserwowała ciężką sytuację emigrantów spowodowaną przede wszystkim brakiem dobrej znajomości języka angielskiego oraz niskimi wynagrodzeniami za pracę dla Amerykanów. Rozczarowana kapitalistycznym światem Stanów Zjednoczonych, Laudyn opublikowała tomik *Galeria Obrazów z krainy dolara*, w którym ukazała postać Doktorki Polki, absolwentki medycyny na szwajcarskiej uczelni, idealistki poszukującej odpowiedniego miejsca dla siebie, kobiety czynnej zawodowo, lecz nieprzystosowanej do realiów amerykańskiej rzeczywistości. Można twierdzić, że Laudyn ukazała w tej

³⁰ S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo...*, s. 316.

³¹ *Ibidem*.

³² M. Bednarczuk, *Życie i pisanie...*, s. 148.

³³ S. Laudyn, *Czcigodnej Pani Marii Curie w holdzie od Polonii w Chicago, dnia 15 czerwca 1921 r.*, wyd. Chicago 1921, s. 5.

pracy samą siebie jako kobietę przepełnioną niespełnionymi ideałami, dochodzącą powoli swoich praw³⁴.

Laudyn, poznając realia życia na emigracji, zdała sobie sprawę, że ruch kobiecy nie ma ani odpowiedniej siły, aby wprowadzić równouprawnienie kobiet, pozwalające przede wszystkim na dostęp do wszystkich zawodów, ani aby prowadzić skuteczną walkę z dyskryminacją i problemami społecznymi. Jej młodzieńcze idee zostały poddane konfrontacji z nabytą przez doświadczenia życiowe wiedzą. Uświadomiła sobie, że ruch kobiecy nie jest w stanie przeciwstawić się ekonomiczno-politycznym mechanizmom ówczesnego świata. Doszła do wniosku, że jedynie silny i zjednoczony naród jest w stanie zgodnie walczyć z pojawiającymi się przeciwnościami, szczególnie na płaszczyźnie społecznej³⁵.

Osobiste przeżycia, obserwacje procesów społecznych oraz analizy wydarzeń historycznych doprowadziły Stefanię Laudyn do uznania ważności zjednoczonego narodu, pozbawionego wewnętrznych konfliktów. W tym miejscu negatywnie postrzegła postawę i działania diaspory żydowskiej – zarówno na ziemiach polskich, jak i na świecie. Jej zdecydowana niechęć wobec społeczności żydowskiej zbliżała ją do poglądów podzielanych przez członków obozu narodowo-demokratycznego.

Przedstawiła okoliczności przybycia Żydów do Polski w średniowieczu oraz ich późniejszą działalność w Polsce³⁶. Żydzi w konsekwencji konfliktów z chrześcijańską ludnością niemiecką, nie byli dopuszczani do wykonywania zawodów rzemieślniczych (Żydzi nie mogli należeć do cechów rzemieślniczych organizowanych na wzór niemiecki). W Polsce zaś w celu ochrony praw Żydów wydany został w 1264 r. przez księcia wielkopolskiego Stanisława Pobożnego Statut kaliski, w którym ustanowiono dla nich na terenach Wielkopolski przede wszystkim własne sądownictwo, wyjmując ich spod prawa miejskiego. W 1347 r. Kazimierz Wielki na mocy Statutu Wiślickiego potwierdził swobodę działalności ekonomicznej oraz status prawny ludności żydowskiej na pozostałych podległych mu w tym czasie terenach. Przyznanie wolności osobistej oraz swobody handlu, jak też możliwości tworzenia samorządu gminnego i swoboda wykonywania praktyk religijnych stanowiły fundament pozycji ludności żydowskiej w Polsce aż do jej upadku na skutek III rozbioru w 1795 r.

Laudyn twierdziła, że władcy polscy z łatwością obdarzyli ludność żydowską zbyt dużą liczbą praw, co następnie doprowadziło do zbyt szybkiego osiedlania się ich na terenach Polski i powstania ich autonomicznej wspólnoty o separatystycznym charakte-

---

³⁴ S. Laudyn, *Galeria obrazów z krainy dolara. Zbiór nowel na tle życia polsko-amerykańskiego*, Polish American Publishing, Chicago 1920.

³⁵ M. Bednareczuk, *Życie i pisanie...*, s. 151.

³⁶ W książce *Sprawa Światowa – Żydzi, Polska, Ludzkość*, nad którą pracowała w latach 1914–1920 podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych, przedstawiła całokształt swoich poglądów dotyczących ludności żydowskiej.

rze. Laudyn uważała, że bezinteresowna pomoc okazana prześladowanej ludności żydowskiej przejawiająca się w przyznaniu im bardzo szerokich swobód w porównaniu do innych krajów, chociażby Niemiec czy Francji, spowodowała ich szybkie wzbogacenie się i wypracowanie wysokiej pozycji w społeczeństwie polskim. W konsekwencji działało to na szkodę ludności polskiej, wobec której zamknięci w swoim gronie Żydzi nie okazywali żadnej wdzięczności za umożliwienie im osiedlania się i pełnoprawnego działania we wszystkich dziedzinach życia³⁷.

Laudyn uważała, że ludność żydowska wypracowała sobie wysoką pozycję społeczną, co pozwoliło jej zajmować stanowiska w administracji publicznej. Uważała, że ich pozycja znacznie wzrosła w czasie zaborów. Dzięki temu mieli możliwość wpływu na sytuację społeczną, ekonomiczną i polityczną na ziemiach polskich. Laudyn oskarżała Żydów o dopuszczanie się kradzieży dóbr materialnych, a nawet żywności wobec ludności polskiej. Zarzucała Żydom prowadzenie akcji denuncjacyjnych skierowanym przeciw Polakom. Według Laudyn Żydzi zabezpieczyli swoją pozycję społeczną także dzięki objęciu kontroli nad wydawaną prasą³⁸.

Laudyn zarzucała Żydom obojętność wobec polskich walk o niepodległość podczas zaborów. Co więcej, oskarżała Żydów o udzielanie pomocy (szczególnie finansowej) władzom carskim podczas powstania styczniowego w latach 1863–1864³⁹.

Stosunek Laudyn do ludności żydowskiej nie był wówczas czymś wyjątkowym. Podobną niechęć, częstokroć otwarcie antysemicką, żywiło niemało przedstawicieli polskich elit. Przykładem może tu być powieść Józefa Ignacego Kraszewskiego *Żyd* wydana w 1866 r.:

W powietrzu czuć proch, ale dla nas to nic złego. Naturalnie, ofiary będą, ale trzeba się będzie wyslizgiwać, aby nas koła tej wielkiej maszyny, druzgocącej wszystko, nie pochwyliły. Ostatecznie jednak dla nas wygrana, ktokolwiek z nich wygra. Albo jeden, albo drugi da nam po skończonej awanturze równouprawnienie. Choćby potrzeba było z naszej strony jakichś ofiar pieniężnych, my się zawsze najmniej zrujnujemy, ocalejemy majątkowo, bo nasze kapitały ukryte dobrze, są mniej dostępne od mienia szlacheckiego, od ziemi, widocznej dla każdego. Byliśmy długo w pogardzie i poniewierce; korzystajmy z dobrej okazji. Zamiast bawić się w patriotyzm, asymilację itp. mrzonki, myślimy przede wszystkim o sobie. Chłop polski nie lubi nas, wiemy o tym, ale chłop jest głupi – nie boimy się go. O szlachtę nam głównie idzie. Wmiecha się ona przez sam punkt honoru w awanturę, pójdzie do lasu, na krwawe pola, za co ją rząd ukarze, zniszczy, wytępi, wydusi, wywłaszczy, a wówczas dla nas droga otwarta⁴⁰.

³⁷ J. W. P., *Praca organizacyjna w stosunku do obecnej chwili*, „Głos Polek” 19 sierpnia 1920, nr 34, Chicago–Illinois, s. 2, 7.

³⁸ S. Laudyn, *Sprawa Światowa – Żydzi, Polska, Ludzkość*, Nakładem Księgarni Fr. Gutowskiego, Poznań 1923, s. 15.

³⁹ S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo...*, s. 316.

⁴⁰ J.I. Kraszewski, *Żyd – obrazy współczesne*, <http://multibook.pl/pl/p/Jozef-Ignacy-Kraszewski-Zyd.-Obrazy-wspolczesne/4685>.

4. Sytuacja geopolityczna po I wojnie światowej w opracowaniach Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej

Obserwując sytuację geopolityczną po I wojnie światowej, Laudyn zdecydowanie opowiadała się przeciwko komunizmowi, określając tę doktrynę jako źródło wszelkiego zła, prowadzącego państwo jedynie do totalnego rozkładu. Obraz Rosji przedstawiony przez Laudyn ukazywał ten kraj jako totalnie zagubiony oraz niezdolny do rozwiązania podstawowych kwestii związanych z prowadzeniem spraw państwowych. Autorka głosiła, że wewnętrzna słabość Rosji spowodowała, iż „fałszywy bolszewizm” mógł zostać przyjęty przez szerokie kręgi społeczeństwa i tym samym totalnie zdegradować ducha narodu. Laudyn niejednokrotnie zaznaczała, że to zniszczenie ducha narodu doprowadza do wewnętrznego rozkładu państwa. Jednocześnie akcentowała i przestrzegała, że chłopci w postrzeganiu bolszewików stanowią jedynie ślepe narzędzie służące do realizacji ich politycznych planów. Podkreślała również działania komunistów skierowane przeciwko inteligencji⁴¹.

W tej kwestii można twierdzić, że Stefania Laudyn podzielała poglądy Hugona Kołłątaja i Fryderyka Skarbka, postulujących likwidację ubóstwa chłopów jako warunek konieczny dla osiągnięcia powszechnego dobrobytu.

Przeprowadzając dokładną analizę metod działania bolszewików, Laudyn dostrzegała w nich pewne podobieństwa do sposobu działania państw zaborczych, które doprowadziły do ostatecznego usunięcia Polski z mapy świata w 1795 r. Laudyn zwróciła szczególną uwagę na sposób, w jaki państwa zaborcze wykorzystały słabość wewnętrzną Rzeczypospolitej na skutek działania polityki demokracji szlacheckiej w przedrozbiorowej Polsce. Wyraźnie zaznaczała, że zaborcom najbardziej zależało na umacnianiu szerzącej się anarchii w państwie polskim. Słusznie powtarzała, że to zniszczenie ducha, tożsamości narodu jest głównym powodem wewnętrznego rozkładu państwa⁴².

Laudyn, analizując sytuację geopolityczną po zakończeniu I wojny światowej, szczególne zagrożenie dla Polski dostrzegała w Rosji. Pomimo że wielu innych polityków oraz publicystów przestrzegało przed ekspansywną polityką Niemiec, nieustannie wskazywała ona na poważne przygotowania Rosji do następnej wojny oraz ostrzegała przed propagandą pokoju głoszoną przez Sowietów. Równocześnie wskazywała na ofensywne działania wymierzone w kraje, które odzyskały niepodległość, a w tym przede wszystkim w Polskę. Nieustannie akcentowała, że Polska stoi przed bardzo trudnym zadaniem odbudowy życia społeczno-politycznego⁴³.

---

⁴¹ S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo...*, s. 268.

⁴² *Ibidem*, s. 270.

⁴³ *Ibidem*.

Laudyn, przedstawiała w swojej twórczości procesy zachodzące w Rosji, jak też charakter ich działania względem państw ościennych. Potwierdziła tym samym słusność stwierdzenia, że każda społeczność narodowa istnieje jako odrębna całość, odgrywając swoistą rolę w procesie geopolitycznym. Uwzględniała kwestię środowiska historycznego, oznaczającego przede wszystkim środowisko geograficzne, jak też układy sąsiedztwa politycznego, całokształt struktur społecznych, ekonomicznych i kulturowych.

Obserwując sytuację społeczną po I wojnie światowej, S. Laudyn zajmowała się również szeroko pojętą kwestią własności. Nieustannie przypominała o znacznych różnicach społecznych ukształtowanych w konsekwencji dużych różnic majątkowych. Stanowczo i negatywnie wyrażała się o poddaństwie klasy pracującej względem klasy posiadającej. Akcentowała brak wrażliwości na cierpienie robotników oraz brak jakiegokolwiek działania z ich strony mającego na celu poprawę ich sytuacji. Powtarzała, że zamiast podejmować akcje wspierające klasę niższą, właściciele zakładów pracy zamykają fabryki i zwalniają pracowników, pozostawiając ich bez środków do życia pod pretekstem kryzysu ekonomicznego⁴⁴.

Badając źródła ówczesnego kryzysu ekonomicznego z 1929 r., Laudyn podzielała poglądy rektora Uniwersytetu Wisconsin, Franka Gleena, który dowodził, że ówczesny kryzys ekonomiczny nie jest spowodowany nadprodukcją. Przyczyn zaistniałej sytuacji należy natomiast szukać w braku odpowiedniego podziału majątku, którego źródłem jest zwiększona produkcja. Gleen nadmienił również, że kryzysu udałoby się uniknąć, gdyby wraz z rozwojem produkcji dokonano sprawiedliwego podziału majątku oraz podwyższono zarobki we wszystkich dziedzinach produkcji, wprowadzając równocześnie krótszy dzień i tydzień pracy, co także postulowała Stefania Laudyn⁴⁵.

5. Kwestie pracy, władzy i polityki w nawiązaniu do nauki papieskiej

W swoich pracach Stefania Laudyn badała dogłębnie kwestię pracy. Jako przeciwniczka komunizmu zdecydowanie negowała teorię marksizmu, która niesie za sobą jedynie demoralizację i chaos w społeczeństwie. Stefania Laudyn opierała się w tej kwestii na postulatach nauki papieskiej przedstawianej przez papieża Leona XIII, którego nauczanie stanowi do chwili obecnej postawę nauki społecznej Kościoła Rzymskokatolickiego, kontynuowanej następnie między innymi przez jego następcę Piusa XI. Laudyn przywoływała przede wszystkim wydaną przez Leona XIII w 1884 r. encyklikę *Humanum Genus*, która wskazywała na konieczność uregulowania spraw robotników, a szczególnie ich płac zgod-

⁴⁴ *Ibidem*, s. 256.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 264.

nie z ich żądaniami. Laudyn odnosiła się także do encykliki *Rerum Novarum* z 1891 r., uznanej później przez papieża Piusa XI za „Magna Carta” katolickiej nauki społecznej, która zapoczątkowała proces poszerzania praw robotniczych w Europie⁴⁶.

Stefania Laudyn, oprócz wyrażania konieczności uregulowania spraw dotyczących wprowadzenia godnej płacy dla robotników, zwracała także uwagę na potrzebę polepszenia ich warunków socjalnych, które miały stanowić zabezpieczenie w przypadku utraty przez nich pracy i wynagrodzenia stanowiącego jedyną gwarancję ich utrzymania. Omawiając tę kwestię, przywoływała postać H. Forda, amerykańskiego przedsiębiorcy, popierającego przede wszystkim uczciwe wynagrodzenie oraz odpowiednie warunki bezpieczeństwa i higieny pracy dla pracowników. Zabezpieczenie socjalne oraz godne wynagrodzenie dla pracowników zaliczała do czynników pozwalających na utrzymanie długiego stażu pracy w fabrykach H. Forda.⁴⁷

Z kolei w kwestii różnic majątkowych Laudyn podzielała zdanie papieża Leona XIII, który głosił, że socjaliści błędnie uważają, iż w celu usunięcia przepaści między ubogimi a bogatymi należy w drodze rewolucji znieść własność prywatną i zastąpić ją wspólnym posiadaniem dóbr materialnych. W nauczaniu papieskim poprawę warunków pracy robotników można było osiągnąć jedynie poprzez pokojową działalność związków zawodowych⁴⁸.

Stefania Laudyn jako obrończyni pokojowej, a nie rewolucyjnej formy rozwiązywania problemów społeczno-politycznych twierdziła jak Leon XIII, że „nie mieczem, terroryzmem, grozą”, a dobrem oraz otwarciem na drugiego człowieka winno się niwelować powstałe różnice społeczno-ekonomiczne. Według Laudyn to właśnie do klas najbogatszych należy zadanie poprawy nierówności stosowaniu pokojowych środków pomocy klas najniższych⁴⁹.

Laudyn była przeciwna jakimkolwiek krwawym rewolucjom. Uważała, że działania rewolucyjne nie służą eliminacji podstawowych problemów, a jedynie je pogłębiają⁵⁰. Wyrażała pretensje do klas wyższych, oskarżając je o obojętność wobec sytuacji klas niższych. Powoływała się w tej kwestii na dziennik „L'Osservatore Romano”, w którym nawoływano, aby „nie traktować biednych jak żebraków, gdyż posiadają oni takie samo prawo do życia jak pozostali obywatele”⁵¹.

---

⁴⁶ *Ibidem*, s. 271.

⁴⁷ Henry Ford wprowadził minimalną stawkę wynagrodzenia 5 dolarów dziennie dla 8, 9 godzin pracy, podczas gdy w tym czasie przeciętne wynagrodzenie w pozostałych fabrykach wynosiło ok. 2 dolary. S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo...*, s. 147–148.

⁴⁸ Leon XIII, *Rerum Novarum*, Wyd. Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1996, s. 5.

⁴⁹ *Wyzwólmy siebie i świat*, „Młody Narodowiec” 1919, nr 7, s. 4, https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/407540/PDF/NDIGCZAS011213_1930_007_0004_3203218.pdf, [dostęp 07.1930].

⁵⁰ S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo...*, s. 270.

⁵¹ *Ibidem*, s. 51.

Krytykując doktrynę komunizmu i koncepcje likwidacji własności prywatnej, Leon XIII uznawał własność prywatną za prawo naturalne przysługujące każdemu człowiekowi. Laudyn, przychylając się do tej koncepcji twierdząco, uważała, że wszelka własność posiadana przez człowieka oznacza przynależność do wspólnoty narodowej. Własność dla Laudyn stanowi „schron przed burzami życia” wiążący człowieka z otaczającymi go ludźmi, stwarzając odpowiednie warunki także dla godnego życia rodzinnego⁵².

W encyklice *O pochodzeniu władzy państwowej* Leon XIII uznał, że każda zbiorowość ludzka potrzebuje władzy, która stanowi ochronę dla jej istnienia. Dlatego też był stanowczo przeciwny doktrynie anarchizmu. Papież następnie potwierdził tradycyjną doktrynę nauki katolickiej odnoszącą się do pochodzenia władzy politycznej, uznając za św. Tomaszem z Akwinu, że władza może pochodzić jedynie od Boga, który stanowi konieczne i naturalne źródło władzy. Ponadto wskazywał, że pomimo istnienia wielu form ustrojowych, wszędzie gdzie występuje pewien element władzy oraz panowania, jego źródło tkwi w woli Boga. Pomimo że Leon XIII nie wskazywał sposobu wyboru władzy, uznał, iż władza nie jest nadana przez lud, a nabyta z „prawa Bożego” za pośrednictwem danej partii politycznej czy jednostki. Leon XIII w encyklice *Diuturnum illud* wykazywał, że źródło tyranii jako ustroju politycznego tkwi w odrzuceniu zasady, że władza powinna opierać się na autorytecie pochodzącym jedynie od Boga⁵³.

Jednocześnie Laudyn całkowicie negowała ustrój polityczny tyranii, upatrując w niej system, w którym osoba tyrana sprawuje nieograniczoną oraz zdobytą niezgodnie z prawem władzę. W swoich rozważaniach zwracała również uwagę na inny aspekt tyranii, jakim jest „tyrania ekonomiczna”, którą zaobserwowała podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych, czyli władza kapitału, złota i bogactwa, powodująca wyzysk klas pracujących⁵⁴.

Stefania Laudyn powoływała się również na twórczość naukową papieża Piusa XI, kontynuatora zapoczątkowanej przez Leona XIII nowej katolickiej nauki społecznej. Dla Piusa XI głównym celem, któremu ma służyć państwo, jest zagwarantowanie pokoju i bezpieczeństwa obywatelom. Pius XI postulował także, aby otoczyć opieką osoby najbardziej potrzebujące pomocy, osoby biedne. Apelował o konieczność zabezpieczenia minimum egzystencji dla pracowników najemnych oraz rodzin ubogich⁵⁵.

Laudyn wyrażała pochwałę dla postulatów Piusa XI dotyczących konieczności wprowadzenia sprawiedliwych zarobków dla robotników oraz wychowania młodzieży w duchu religii chrześcijańskiej, w szkołach parafialnych, co miało stanowić jeden z najważniejszych obowiązków Kościoła katolickiego.

---

⁵² *Ibidem*, s. 73–74.

⁵³ M. Sadowski, *Państwo w doktrynie Papieża Leona XIII*, Kolonia Limited, Wrocław 2002, s. 101–102, 104.

⁵⁴ S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo...*, s. 270.

⁵⁵ E. Kozerska, *Państwo i społeczeństwo w poglądach Piusa XI*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 75.

Pontyfikat Piusa XI przypadł na lata 1922–1939. Stefania Laudyn już w 1914 r. podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych wydała książkę *Szkoły parafialne, a publiczne, z religią czy bez religii*, w której głównym punktem swych rozważań uczyniła temat kształcenia młodzieży w duchu wiary katolickiej. Dla Laudyn podstawowym elementem podtrzymującym wspólnotę narodu, szczególnie na emigracji, miały być szkoły przy parafiach prowadzone przez duchowieństwo.

6. Rola duchowieństwa w utrzymywaniu tożsamości narodowej Polaków

Działalność księży w Stanach Zjednoczonych nie ograniczała się do prowadzenia parafii. Księża zakładali i prowadzili szkoły nauczania początkowego. Parafie skupiały wokół siebie obywateli, przyczyniając się pośrednio do powstawania polskich osiedli. Dzięki temu rozwijało się lokalne życie Polaków, którzy mogli współpracować, dzielić się problemami, a także dyskutować na tematy związane z ojczyzną. Dla Laudyn kształcenie dzieci i młodzieży w języku polskim i duchu narodowym powinno być fundamentalnym celem działalności emigracji polskiej w Stanach Zjednoczonych. Pozwalało to na utrzymanie przede wszystkim tradycji polskiej organizowanej wedle zasad wiary katolickiej⁵⁶.

Pomimo że szkoły publiczne w USA spełniały obowiązek nauczania na odpowiednim poziomie, Laudyn uważała, że brakuje w nich przejawów działalności mających na celu szerzenie polskiej kultury niezbędnej do utrzymania poczucia przynależności do narodu polskiego w ogromnym świecie emigracji w USA⁵⁷.

W swoich publikacjach Laudyn powtarzała, że siła walki narodu polskiego zawsze wynikała z głębokiej wiary katolickiej, która dawała nadzieję na odzyskanie wolności. Nazywała Polskę „Rycerzem Chrześcijaństwa” (przywoływała bitwę pod Wiedniem w 1683 r. zakończoną sukcesem Jana Sobieskiego – odparciem ofensywy islamu)⁵⁸.

Ukazując ofiarną pracę duchowieństwa w walce o podtrzymanie tożsamości narodowej, Laudyn przytaczała w swoich tekstach postaci księży, którzy poświęcili za wiarę swoje życie. Laudyn przywoływała przede wszystkim postać ks. Andrzeja Fedukowicza – aresztowanego przez sowiecką policję polityczną za brak zgody na współpracę, dręczonego fizycznie i psychicznie. Pod przymusem złożył fałszywe oświadczenie, że był polskim szpiegiem. Podpisał się również pod fałszywym listem napisanym przez GPU (ros. *Gosudarstwiennoje političzeskoje uprawlenije*, Państwowy Zarząd Polityczny) skierowanym do Papieża Piusa XI, w którym zawarto nieprawdziwą informa-

---

⁵⁶ S. Laudyn-Chrzanowska, *Szkoły parafialne czy publiczne, z religią czy bez religii?*, Nakładem Polskiej Rady Narodowej w Ameryce, Chicago–Illinois 1914, s. 5–20.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 30–34.

⁵⁸ S. Laudyn-Chrzanowska, *Prawo...*, s. 316.

cję, iż w Rosji nie ma żadnych prześladowań Kościoła katolickiego. Wycieńczony i załamany po wyjściu z aresztu 4 marca 1925 r. nad rzeką Teterew w Żytomierzu oblał się naftą i podpalił⁵⁹.

Stefania Laudyn stawiała za wzór również postać Konstantego Romualda Budkiewicza, członka Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny, którego głównym zadaniem była pomoc Polakom przebywającym na terenie Rosji. Został on oskarżony o propagandę antyradziecką i skazany na śmierć przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano 31 marca 1923 r., oddając strzał w tył głowy w moskiewskim więzieniu na Łubiance⁶⁰.

Podczas swojego pobytu w Zakopanem, gdzie zamieszkała po powrocie ze Stanów Zjednoczonych w 1922 r., publikowała artykuły w czasopismach: „Głos Zakopiański”, „Zakopane”, „Zakopiańska Lista Gości i Chwila Bieżąca”, gdzie prowadziła rozważania głównie na tematy społeczne⁶¹.

***

Stefania Laudyn-Chrzanowska dzięki swojej działalności pisarskiej i pracy w organach wielu organizacji społecznych starała się wzbudzić w Polakach większą świadomość ich rzeczywistego położenia politycznego na świecie. W początkowym okresie swojej aktywności wspierała wszelkie praktyki mające na celu wzmocnienie roli kobiety w społeczeństwie. Jej zaangażowanie w działania nurtu feministycznego było umotywowane przede wszystkim chęcią zwalczania patriarchalnego modelu społeczeństwa i przedstawienia bardzo ważnej roli macierzyństwa w wychowaniu młodego pokolenia.

Podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych, w konsekwencji przebytych doświadczeń osobistych i wniosków wyniesionych z obserwacji otaczającego ją środowiska, uznała, że feminizm nie sprostał oczekiwaniom, a uzyskanie całkowitego równouprawnienia kobiet jest niemożliwe do spełnienia w ówczesnych warunkach społecznych i politycznych. Uznała, że równouprawnienie kobiet nie doprowadzi do likwidacji nierównego dostępu do wykształcenia oraz niektórych zawodów ani tym bardziej nie rozwiąże podstawowych problemów współczesnego jęj świata.

W USA dostrzegła liczne nierówności przede wszystkim na tle ekonomicznym. Będąc emigrantką, pochodzącą ze zniewolonych ziem polskich, powoli dochodzącą swoich praw, odczuwała narastające poczucie krzywdy wynikające z nieustannie napo-

⁵⁹ P. Dmitrowicz, *Samospalenie. Tragiczna historia Księdza Fedukowicza*, Republika, 25 września 2014, <http://telewizjarepublika.pl/samospalenie-tragiczna-historia-ksiedza-fedukowicza,11913.html> [dostęp 25.09.2014].

⁶⁰ *Katolicycy Męczennicy XX wieku w Rosji – Program Konferencji Episkopatu Rosji – Ks. Konstanty Budkiewicz*, <http://pl.catholicmartyrs.org/index.php?mod=pages&page=budkevich>

⁶¹ P. Zbrojewicz, *Prawicowa Emancypantka*, [w:] *Prawy.Pl – Polska, Rodzina, Tradycja*, <https://prawy.pl/1016-stefania-laudynchrzanowska-prawicowa-emancypantka/> [dostęp 18.02.2018].

tykanych trudności dnia codziennego w zmaterializowanej rzeczywistości Stanów Zjednoczonych. Rodzące się w niej poglądy nacjonalistyczne przyczyniły się do uznania, że tylko silny i zjednoczony naród ma prawo przetrwać i podołać pojawiającym się problemom szczególnie na tle społeczno-politycznym. Źródła siły Polaków do walki o odzyskanie niepodległości, odbudowy państwa polskiego i utrzymania jego bogatej tradycji upatrywała w zasadach wiary chrześcijańskiej, dającej nadzieję na wyzwolenie ojczyzny i zachowanie niezależności od pozostałych narodów.

Wiara chrześcijańska była jej bliska przez całe życie. W swoich szeroko zakrojonych rozważaniach na tematy polityczne, społeczne, ekonomiczne odwoływała się do nauki papieskiej, uwzględniając doktrynę reprezentowaną przez Leona XIII i Piusa XI szczególnie w kwestii władzy, pracy i własności.

Widząc konieczność wychowania młodego pokolenia w duchu wiary katolickiej, S. Laudyn postulowała powinność wspierania młodzieży w kształtowaniu światopoglądu „ku światłu Boga, Honoru i Ojczyzny”. W młodzieży, której serca nazywała „bramami niebios”, widziała nadzieję na utrzymanie bogatej tradycji państwa polskiego.

Pomimo że do końca życia ważna dla niej pozostała kwestia kobieca, odeszła w swojej działalności od nurtu feministycznego i u szczytu swojej popularności skupiła się na obronie zagrożonej wspólnoty narodowej, rozpoczynając publikację materiałów o charakterze narodowo-katolickim.

Elementy myśli społecznej i politycznej Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej, których przedstawienie stanowiło cel niniejszego artykułu, są konsekwencją jej dokładnych obserwacji przełomowych zjawisk polityczno-społecznych, w epoce w której żyła. Laudyn utrzymywała, że określone zjawiska, normy, zwyczaje, instytucje to elementy powstałe w konsekwencji dynamicznego rozwoju dziejowego ukształtowanego w konsekwencji zachodzących związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy zdarzeniami z przeszłości a współczesną sytuacją. Historia dostarczała Laudyn podstaw do wysuwania wniosków i hipotez. Laudyn, badając dane zjawisko, odwoływała się do przyczyn jego powstania, omawiając zaś charakter danej instytucji, skupiała się na celu jej powstania.

Stefania Laudyn-Chrzanowska trafnie przedstawiała dynamikę zmian sytuacji społecznej i politycznej w Polsce i na świecie. Charakterystyczny w jej twórczości historyzm służył opisowi procesu wszelkich przeobrażeń społeczno-politycznych w ujęciu całościowym – poprzez użycie całokształtu danej struktury (przede wszystkim danego narodu). Taki zabieg pozwalał na głębsze przedstawienie zmienności sytuacji społeczno-politycznej oraz dokładnych uwarunkowań ich zmian. Historia dostarczała Laudyn materiałów do przedstawianych wniosków i hipotez.

Bibliografia

Literatura

- Bednarczuk M., *Kobiety w kręgu prawicy międzywojennej. idee, sylwetki*, Alinea, Wrocław 2012.
- Bednarczuk M., *Życie i pisanie (dla wspólnoty: Käthe Schirmacher i Stefania Laudyn Chrzanowska, między feminizmem a nacjonalizmem*, „Prace Polonistyczne” 2017, seria LXXII.
- Chojnowski A., *Aktywność kobiet w życiu politycznym*, [w:] A. Żarnowska, A. Szwarc (red.), *Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej*, DiG, Warszawa 2000.
- Gawin M., *Spór o równouprawnienie kobiet (1864–1919)*, Neriton, Warszawa 2015.
- J. W. P – inicjały, Praca organizacyjna w stosunku do obecnej chwili „Głos Polek” Nr 34, Chicago–Illinois, 19 sierpnia 1920. Kozerska E., *Państwo i społeczeństwo w poglądach Piusa XI*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Wrocław 2005.
- Laudyn-Chrzanowska S., *Kwestia Polska i inne*, Warszawa 1908; *Listy polityczne Polki*, drukowane w gazecie „Ruś” od 1(14) października 1904 r. do 10(24) listopada 1907.
- Laudyn-Chrzanowska S., *Szkoły parafialne czy publiczne, z religią czy bez religii?*, Nakładem Polskiej Rady Narodowej w Ameryce, Chicago–Illinois 1914.
- Laudyn-Chrzanowska S., *Galeria obrazów z krainy dolara. Zbiór nowel na tle życia polsko-amerykańskiego*, Polish American Publishing, Chicago 1920.
- Laudyn-Chrzanowska S., *Czcigodnej Pani Marii Curie w holdzie od Polonii w Chicago, dnia 15 czerwca 1921 r*, b.wyd., Chicago 1921.
- Laudyn-Chrzanowska S., *Sprawa Światowa – Żydzi, Polska, Ludzkość*, Nakładem Księgarni Fr. Gutowskiego, Poznań 1923.
- Laudyn-Chrzanowska S., *Prawo Powszechności Dług Jednostki*, Nakładem Autorki, Zakopane 1933.
- Leon XIII, *Rerum Novarum*, Wyd. Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1996.
- Pobóg I., *Na ratunek dzieci polskich na dalekim wschodzie*, „Głos Polek”, Nr 33, Chicago–Illinois, 12 sierpnia 1920.
- Sadowski M., *Państwo w doktrynie Papieża Leona XIII*, Kolonia Limited, Wrocław 2002.
- Statut Stowarzyszenia Narodowa Organizacja Kobiet*, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dokumenty Życia Społecznego, 30 VI 1921 r., k. 3, 10-11.
- Wyczółkowska A., *O jedności narodowej w stosunku do obecnej chwili*, „Głos Polek”, Nr 33, Chicago–Illinois, 12 sierpnia 1920.
- Wyczółkowska A., *Rezolucya obecnej chwili*, „Głos Polek”, nr 33, Chicago–Illinois, 12 sierpnia 1920.

Źródła internetowe

- Dajnowicz M., *Emancypantki. Ruchy kobiece i II Rzeczpospolita*, <https://teologiapolityczna.pl/emancypantki-czyli-jak-ruchy-kobiece-uksztaltowaly-ii-rp> [dostęp. 05.11.2018]
- Dmitrowicz P., *Samospalenie. Tragiczna historia Księdza Fedukowicza*, Republika, 25 września 2014 r., <http://telewizjarepublika.pl/samospalenie-tragiczna-historia-ksiedza-fedukowicza,11913.html>, [dostęp [25.09.2014]
- Józef Ignacy Kraszewski, *Żyd – obrazy współczesne*, <http://multibook.pl/pl/p/Jozef-Ignacy-Kraszewski-Zyd.-Obrazy-wspolczesne/4685>

Katolicy męczennicy XX wieku w Rosji – Program Konferencji Episkopatu Rosji – Ks. Konstant Budkiewicz, <http://pl.catholicmartyrs.org/index.php?mod=pages&page=budkevich>

Sadzyńska E., *Kobiety w Powstaniu Styczniowym*, „Myśl Polska” styczeń 2016, <http://www.mysl-polska.pl/763>, dostęp [01.2016]

Wyzwólmy siebie i świat, „Młody Narodowiec” 1919, nr 7, s. 4 https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/407540/PDF/NDIGCZAS011213_1930_007_0004_3203218.pdf

Zbrojewicz P., *Prawicowa Emancypantka*, Prawy.Pl – Polska, Rodzina, Tradycja, 18 lutego 2012, artykuł dostępny w Internecie, <https://prawy.pl/1016-stefania-laudynchrzanowska-prawicowa-emancypantka/> dostęp [18.02.2012]

